

РЕАЛІЗАЦІЯ ТРУДОВИХ ПРАВ ПРАЦІВНИКІВ: ГЕНДЕРНА РІВНІСТЬ НА РИНКУ ПРАЦІ

Стаття присвячена аналізу основних індикаторів ринку праці України в контексті гендерної рівності. Визначено основні проблеми та напрями забезпечення гендерної рівності при реалізації трудових прав працівників у сфері зайнятості, заробітної плати, освіти і професійної підготовки, підвищення кваліфікації, пенсійного забезпечення та умов праці.

Ключові слова: ринок праці, гендерна рівність, зайнятість, заробітна плата, освіта, професійна підготовка, підвищення кваліфікації, пенсійне забезпечення, умови праці.

I. Вступ. Декларація Міжнародної організації праці (МОП) про основоположні принципи і права в сфері праці, прийнята у 1998 р., підтвердила, що недопущення дискримінації за ознакою статі в сфері праці та зайнятості виступає одним з основних трудових прав, яких мають дотримуватися усі країни-члени МОП.

Основними складовими досягнення гендерної рівності є забезпечення рівності у правах, доступі до ресурсів та їх контролі. При цьому гендерні підходи однаково важливі як для забезпечення рівності жінок та вирішення їх проблем, так і для створення умов для реалізації чоловіками тієї частини їх прав, що раніше вважались суто жіночими (участь у вихованні дітей та догляді за ними, створення умов для виконання сімейних обов'язків та ін.).

Теоретичним аспектам гендерної економіки присвячені статті Т. Журженко, Е. Мезенцевої, М. Малишевої, Н. Римашевської та ін. Існування гендерної дискримінації в соціально-економічній сфері України аналізується в роботах М. Баксакової, Г. Герасименко, О. Грішної, Ю. Кулікова, Е. Лібанової, М. Ліборакіної, Л. Лобанової, Е. Плісовської та ін.

Національне трудове законодавство безпосередньо не регулює питань, пов'язаних із забезпеченням гендерної рівності у трудових відносинах. У 2006 р. було прийнято Закон України „Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків” (від 08.09.2006, № 2866-IV), що дозволило певним чином унормувати правовідносини у цій сфері. Згідно з цим Законом, *гендерна рівність* розуміється

як рівний правовий статус жінок і чоловіків та рівні можливості для його реалізації, що дозволяє особам обох статей брати рівну участь у всіх сферах життєдіяльності суспільства. Зокрема, ст. 17 визначено, що у сфері праці та винагороди за неї жінкам і чоловікам забезпечуються рівні права та можливості. Водночас існування проявів гендерної дискримінації на національному ринку праці, зокрема, нижчих рівнів середньої заробітної плати та пенсій жінок, підвищеного ризику жіночого безробіття та ін., не лише перешкоджає реалізації трудових прав працівників, а й гальмує соціально-економічний розвиток країни в цілому.

II. Постановка завдання. Метою даної роботи є аналіз ситуації щодо забезпечення гендерної рівності в Україні за основними індикаторами ринку праці щодо зайнятості та безробіття, заробітної плати, освіти і професійної підготовки, підвищення кваліфікації, пенсійного забезпечення та умов праці.

III. Результати.

1. Зайнятість та безробіття

За даними обстеження економічної активності населення Державного комітету статистики України, рівень *економічної активності* жінок працездатного віку (15-54 роки) в період 2004-2008 рр. знаходився в межах 68,6-68,7%. При цьому в 2007-2008 рр. негативна динаміка показника змінилась позитивною. Водночас рівень економічної активності чоловіків працездатного віку (15-59 років) за п'ять років збільшився на 2,3% до 75,8% у 2008 р. Показник *рівня зайнятості* жінок працездатного віку має більш позитивну динаміку, але також є меншим і має нижчі темпи росту ніж відповідний показник для чоловіків (2,4% у порівнянні з 5,8%) (рис. 1).

Серед населення, яке визначає власний *статус зайнятості* як «безкоштовно працюючі члени сім'ї», відбувається істотне скорочення частки жінок – на 20,6% або близько однієї третини у 2008 р. до рівня 2000 р. Практично паритетний розподіл за ознакою статі існує серед працюючих за наймом та самозайнятого населення, тоді як серед роботодавців частка жінок не досягає 50,0%, хоча має тенденцію до збільшення (рис. 2).

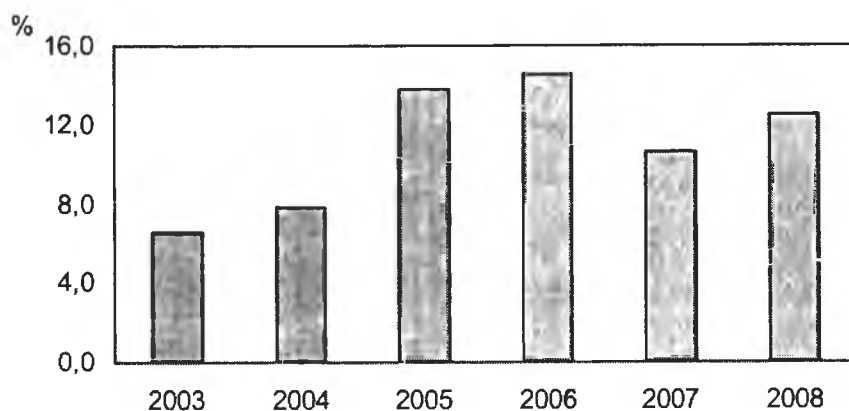

Рис. 4. Частка жінок серед державних службовців-керівників I категорії, 2003-2008 рр.

Джерело: Праця України. Статистичний збірник.

Джерела: Праця України – 2003. Статистичний збірник. – К.: Державний комітет статистики України, 2004. – С. 132. Праця України – 2004. Статистичний збірник. – К.: Державний комітет статистики України, 2005. – С. 130. Праця України – 2005. Статистичний збірник. – К.: Державний комітет статистики України, 2006. – С. 118. Праця України – 2006. Статистичний збірник. – К.: Державний комітет статистики України, 2007. – С. 123. Праця України – 2007. Статистичний збірник. – К.: Державний комітет статистики України, 2008. – С. 131. Праця України – 2008. Статистичний збірник. – К.: Державний комітет статистики України, 2009. – С. 119.

посадами спеціалістів частка жінок має значну перевагу за всіма категоріями посад окрім третьої та четвертої. При цьому якщо в 2003-2004 рр. жінки обіймали 100,0% посад другої (найвищої) категорії, то в 2005-2006 рр. подібна ситуація спостерігалась щодо посад чоловіків третьої категорії.

Серед працівників, вивільнених з економічних причин, у 2000-2002 рр. близько двох третин становили жінки, однак починаючи з 2004 р. частка жінок має стійку тенденцію до зменшення внаслідок чого у 2008 р. в цілому в Україні вона дорівнювала 54,3% і перевищувала 50% у таких видах діяльності, як транспорт і зв'язок (51,6%), промисловість (53,2%), інші види економічної діяльності (59,6%), торгівля (60,1%), операції з нерухомим майном (60,3%), фінансова діяльність (60,6%), готелі та ресторани (72,5%), освіта (70,9%), охорона здоров'я та соціальна допомога (74,0%).

В Україні практично існує гендерний паритет за показником рівня безробіття населення (за методологією МОП) – відхилення його значень для чоловіків і жінок працездатного віку в 2004-2008 рр. не перевищували 0,3%, а 2008 р. зафіксовано їх однакове значення – 6,9%. Динаміка частки жінок у складі незайнятих осіб на обліку державної служби зайнятості та зареєстрованих безробітних є подібною, оскільки

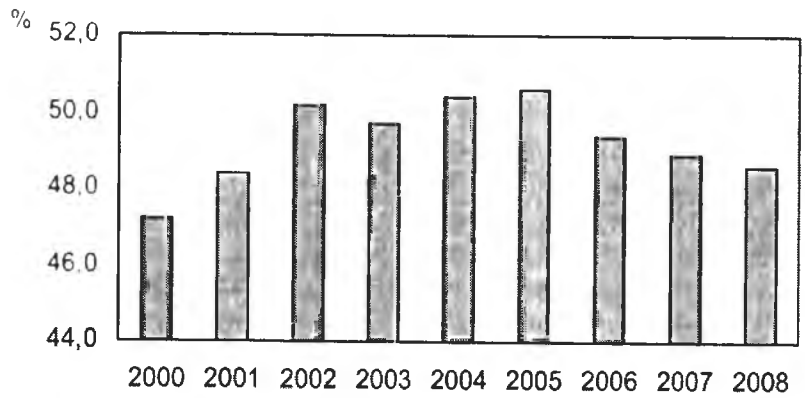
переважна більшість осіб, які перебувають на обліку державної служби зайнятості, отримує статус безробітного. Починаючи з 2002 р. існує тенденція до зменшення обох показників, а за даними 2008 р. зареєстровано істотне їх зниження у порівнянні з попереднім роком – на 5,1% та 6,1% відповідно. Статистичні дані за 2002, 2004-2005 рр. свідчать про досягнення гендерного паритету щодо частки жінок у складі *працевлаштованих громадян*, однак упродовж 2005-2008 рр. вона зменшилась практично до рівня 2001 року (48,6%) (рис. 5).

2. Заробітна плата

Скорочення наполовину існуючого розриву у доходах жінок та чоловіків є завданням щодо забезпечення гендерної рівності в рамках Цілей розвитку тисячоліття для України до 2015 р.¹, індикатором реалізації якого виступає співвідношення середнього рівня заробітної плати жінок та чоловіків, що в 2008 р. становило 75,2% (за планового показника 2007 р. – 76,0%), відтак визначена мета не досягається (рис. 6).

Динаміка співвідношення середньої заробітної плати жінок та чоловіків за окремими видами економічної діяльності ілюструє стійку тенденцію до поглиблення гендерної нерівності у секторах сільського господарства, комунальних та індивідуальних послуг, культури і спорту, відносно низькі рівні даного показника в

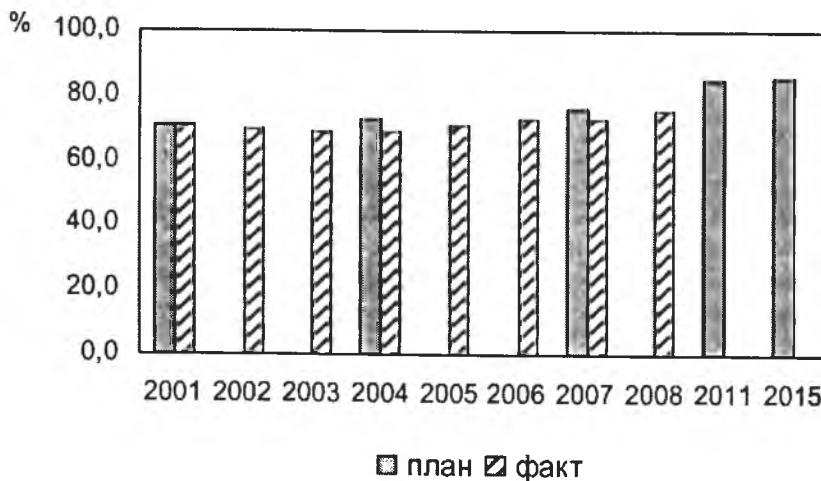
¹ Документ, що визначає орієнтири розвитку на довгострокову перспективу та є адаптацією глобальних цілей розвитку, прийнятих на Саміті Тисячоліття ООН (2000), з урахуванням національної специфіки.

■ частка жінок у складі працевлаштованих громадян

Рис. 5. Частка жінок у складі працевлаштованих громадян, 2000-2008 рр.

Джерело. Веб-сайт Держкомстату України <http://ukrstat.gov.ua> (розділ «Статистична інформація»).

■ план ▨ факт

Рис. 6. Співвідношення середньої заробітної плати жінок та чоловіків, 2001-2015 рр.

Джерело: Україна. Цілі розвитку тисячоліття, 2000+5. Міністерство економіки України. – К.: Видавництво «Дія», 2005. – С. 40. Матеріали засідання «круглого столу» «Цілі розвитку тисячоліття: прогрес на півшляху до 2015 року та нові виклики».

промисловості, фінансовій діяльності, на транспорті й в галузі зв'язку, сфері комунальних та індивідуальних послуг (табл. 1).

3. Освіта і професійна підготовка, підвищення кваліфікації.

В 2000-2008 рр. існувала стійка диференціація індексу гендерного паритету серед учнів, слухачів та студентів навчальних закладів¹ за

ступенями освіти – якщо до другого етапу середньої освіти² включно серед учнів переважають особи чоловічої статі, то на першому та другому етапах вищої освіти³ ситуація є протилежною. При цьому індекс гендерного паритету для рівня післясередньої, не вищої освіти⁴ знижується і починаючи з 2005/2006 навчального року є меншим одиниці. Негативною

Розрахований за методикою ЮНЕСКО як співвідношення чисельності жінок до чоловіків.

¹ 10-11 (12) класи денних і вечірніх загальноосвітніх навчальних закладів, учні (слухачі) професійно-технічних навчальних закладів (ПТНЗ), які здобувають повну загальну середню освіту і кваліфікацію «кваліфікований робітник» (за Міжнародною стандартною класифікацією освіти (МСКО)).

² Перший етап вищої освіти складається з підрівнів 5А (студенти вищих навчальних закладів (ВНЗ) 3-4 рівнів акредитації) та 5В (студенти вищих навчальних закладів (ВНЗ) 1-2 рівнів акредитації), другий етап вищої освіти охоплює аспірантів і докторантів.

³ Учні (слухачі) професійно-технічних навчальних закладів (ПТНЗ), які після отримання повної загальної середньої освіти здобувають кваліфікацію «кваліфікований робітник».

**Співвідношення середньої заробітної плати жінок і чоловіків
за видами економічної діяльності, 2003-2008 рр., %**

Види економічної діяльності	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Україна	68,6	68,6	70,9	72,8	72,9	75,2
Сільське господарство, мисливство	93,7	89,9	90,5	91,3	91,1	88,6
Лісове господарство	90,5	88,7	90,2	91,5	90,7	92,5
Рибальство, рибництво	91,2	90,2	87,2	96,9	100,9	105,2
Промисловість	66,3	66,5	66,2	67,2	67,3	67,2
Будівництво	76,9	74,7	79,1	81,6	84,0	86,2
Торгівля, ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку	80,0	75,4	75,7	76,7	78,3	80,4
Готелі та ресторани	71,9	72,3	74,5	78,2	78,4	84,1
Транспорт та зв'язок	73,0	73,7	74,1	73,9	72,2	73,7
Фінансова діяльність	55,2	64,1	65,7	67,4	65,6	68,8
Операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг та послуги підприємцям	82,0	84,6	84,8	87,1	90,4	92,5
Державне управління	80,5	81,1	76,4	80,7	80,5	83,6
Освіта	78,0	82,7	81,5	83,8	84,1	85,4
Охорона здоров'я та соціальна допомога	84,5	86,3	85,8	87,9	85,2	88,0
Комунальні та індивідуальні послуги, діяльність у сфері культури і спорту	76,5	70,6	66,3	68,4	69,1	71,7

Джерела: Праця України – 2003. Статистичний збірник. – К.: Державний комітет статистики України, 2004. – С. 238. Праця України – 2004. Статистичний збірник. – К.: Державний комітет статистики України, 2005. – С. 233. Праця України – 2005. Статистичний збірник. – К.: Державний комітет статистики України, 2006. – С. 219. Праця України – 2006. Статистичний збірник. – К.: Державний комітет статистики України, 2007. – С. 225. Праця України – 2007. Статистичний збірник. – К.: Державний комітет статистики України, 2008. – С. 233. Праця України – 2008. Статистичний збірник. – К.: Державний комітет статистики України, 2009. – С. 222.

динамікою відзначається також індекс гендерного паритету для підрівня 5В першого етапу вищої освіти, тоді як за підрівнем 5А першого

етапу вищої освіти та другим етапом вищої освіти відбувається стійке збільшення гендерного диспаритету (рис. 7).

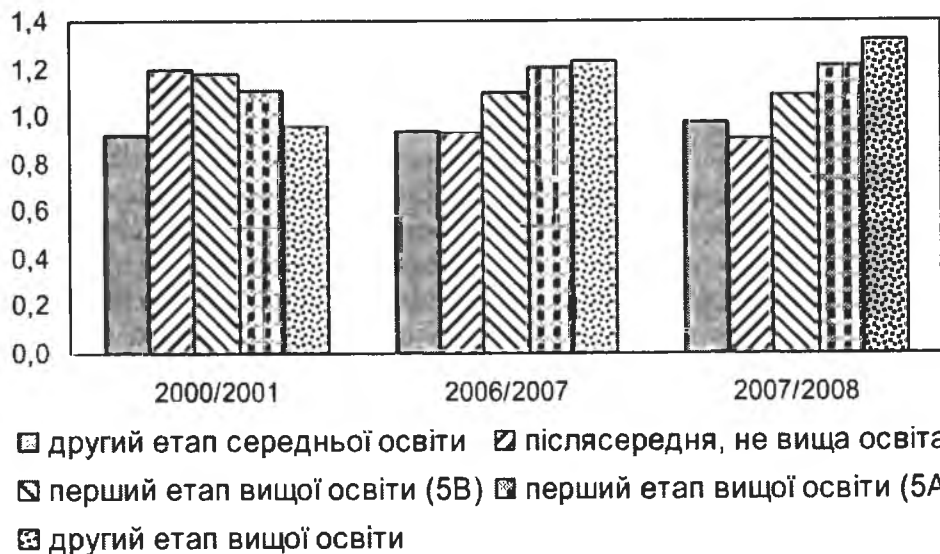

Рис. 7. Індекс гендерного паритету серед учнів, слухачів та студентів навчальних закладів України за окремими ступенями освіти, 2000-2008 рр.

Джерело: Основні показники діяльності вищих навчальних закладів України на початок 2008/2009 навчального року. Стат. бюлетень. Держкомстат України. – К., 2008. – С. 10.

Ситуація в сфері підготовки кадрів та підвищення кваліфікації залишається відносно стабільною в останні роки. Частка жінок, яких навчено новим професіям (у % від облікової чисельності працюючих жінок), у 2008 р. по відношенню до 2003 р. не змінилась і становила 1,2%, що в 3,5 рази менше відповідного показника для чоловіків (рис. 8). Частка жінок, які підвищують кваліфікацію, має незначну тенденцію до зростання – за шість років вона збільшилась з 6,2% до 7,0%, однак при цьому є приблизно в 1,5 рази меншою від аналогічного показника для чоловіків, що збільшився з 9,4% до 11,5%.

Існування значного перевищення очікуваної тривалості життя жінок при досягненні пенсійного віку над аналогічним показником для чоловіків (у 2006-2007 рр. – 23,71 та 14,45 років відповідно) значно підвищує ризик бідності – близько третини жінок пенсійного віку відносяться до категорії бідних (30,3%), у той час, як рівень бідності серед чоловіків пенсійного віку є нижчим і становить 24,5%. Водночас, у порівнянні із загальним рівнем бідності пенсіонерів, ситуація у чоловіків-пенсіонерів є кращою (24,5% проти 26,3% бідних серед усіх чоловіків), а у жінок – гіршою (30,3% проти 27,8% бідних серед усіх жінок). Розмір пенсій

Рис. 8. Підготовка кадрів та підвищення кваліфікації за статтю, 2003-2008 рр.

Джерела: Праця України – 2003. Статистичний збірник. – К.: Державний комітет статистики України, 2004. – С. 102, 108. Праця України – 2004. Статистичний збірник. – К.: Державний комітет статистики України, 2005. – С. 102, 108. Праця України – 2005. Статистичний збірник. – К.: Державний комітет статистики України, 2006. – С. 90, 96. Праця України – 2006. Статистичний збірник. – К.: Державний комітет статистики України, 2007. – С. 95, 101. Праця України – 2007. Статистичний збірник. – К.: Державний комітет статистики України, 2008. – С. 103, 109. Праця України – 2008. Статистичний збірник. – К.: Державний комітет статистики України, 2009. – С. 93, 99.

4. Пенсійне забезпечення.

Гендерний диспаритет у розмірах пенсійного забезпечення є наслідком існування порівняно низької межі пенсійного віку та його диференціації за ознакою статі – 55 років для жінок та 60 років для чоловіків, тоді як для країн ЄС цей показник зазвичай є вищим і в більшості з них однаковим для чоловіків і жінок (табл. 2). Більш низька, у порівнянні з чоловіками, межа пенсійного віку для жінок і гендерні диспропорції в рівні заробітної плати зумовлюють менші тривалість періоду трудової діяльності та середній розмір заробітку, що береться для обчислення пенсії – середній розмір пенсій жінок дорівнює 67% відповідного показника для чоловіків.

за віком у 42% жінок є меншим від вартісної величини прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність.

Така ситуація має наслідком зростання рівня зайнятості жінок старше працездатного віку – якщо в 2000 р. зайнятою була приблизно п'ята частина жінок пенсійного віку, то у 2008 р. після його досягнення продовжувала працювати вже кожна четверта жінка, тоді як відповідний показник для чоловіків залишився практично без змін (рис. 9).

5. Умови праці

Динаміка чисельності працівників, зайнятих в умовах, що не відповідають санітарно-гігієнічним нормам, отримують пільги і компенсації та мають право на пенсію на пільго-

Межа пенсійного віку в країнах ЄС у 2008 році, років

Країна	Чоловіки	Жінки	Країна	Чоловіки	Жінки
Австрія	65	60	Мальта	61	60
Бельгія	65	64 (з 2009 – 65)	Нідерланди	65	65
Болгарія	63	59 (з 2009 – 60)	Німеччина	65	65
Великобританія	65	60	Польща	65	60
Греція	65	65	Португалія	65	65
Данія	65	65	Румунія	63,5	58,5
Естонія	63	60,5	Словаччина	62	58 р. 9 міс. ¹
Ірландія	65	65	Словенія ²	58-63	56-61
Іспанія	65	65	Угорщина	62	60,5 (з 2009 – 62)
Італія ³	65 (57-65)	60 (57-65)	Фінляндія ⁴	63-68	63-68
Кіпр	65	65	Франція ⁵	60	60
Латвія	62	62	Чехія	61 р. 10 міс.	60 р. 4 міс. ⁶
Литва	62,5	60	Швеція	61-65	61-65
Люксембург	65	65			

Джерело: Finnish Centre for Pension <http://www.etk.fi/Binary.aspx?Section=44569&Item=63124#262,1>

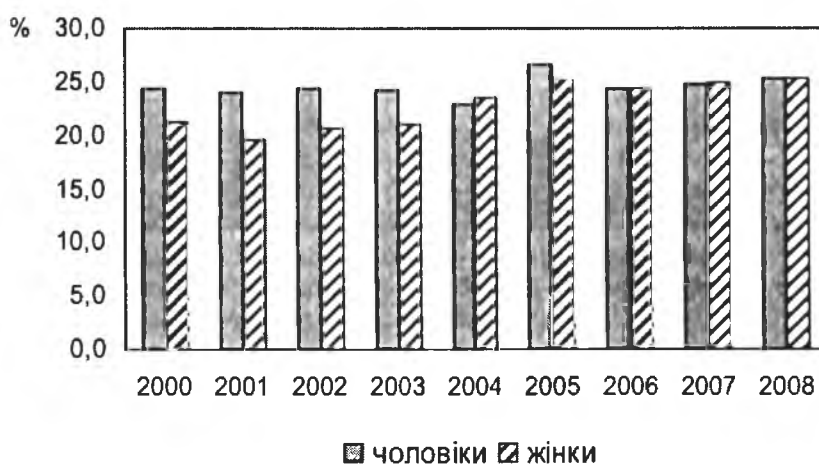

Рис. 9. Рівень зайнятості населення старше працездатного віку за статтю, 2000-2008 рр.

Джерело: Економічна активність населення України 2007. Статистичний збірник. Державний комітет статистики України, 2008. – С. 136 Економічна активність населення України 2008. Статистичний збірник. Державний комітет статистики України, 2009. – С. 141.

¹ Пенсійний вік для жінок, які не мають дітей. Наявність дітей зазвичай збільшує пенсійний вік для жінок на чотири роки.

² Пенсійний вік 58 років (у 2008 р. – 56 років для жінок), якщо страховий стаж складає мінімум 40 років для чоловіків та 38 років для жінок (у 2008 р. – 36 років і 9 місяців). Якщо страховий стаж дорівнює 20 років, пенсійний вік – 63 роки для чоловіків та 61 рік для жінок, якщо страховий стаж – 15-20 років, пенсійний вік – 65 років для чоловіків і 63 роки для жінок.

³ Для осіб, які розпочали трудову діяльність після 1 січня 1996 р. запроваджена нова схема, що ґрунтується на тривалості страхового стажу: 35 років стажу для осіб віком 58 років та 40 років стажу незалежно від віку. Вік виходу на пенсію в залежності від страхового стажу з 2009 р. – 59 років і буде підвищений до 60 років у 2011 р. та до 61 року в 2013 р. У цей період вимагатиметься наявність 36 років страхового стажу. Після реформи вихід на пенсію буде можливим незалежно від віку за умови наявності як мінімум 40 років страхового стажу.

⁴ З 2005 року запроваджено гнучкий пенсійний вік, заснований на пенсійній схемі із залежністю від заробітку, для резидентів країни пенсійний вік – 65 років.

⁵ Особи, які вийшли на пенсію до досягнення 65 років отримують пенсію зменшеного розміру в разі, якщо вони не мають пенсійного стажу 40 років.

⁶ Пенсійний вік для жінок, як не мають дітей. Наявність дітей зазвичай збільшує пенсійний вік для жінок на чотири роки.

⁷ Гнучкий пенсійний вік, заснований на пенсійній схемі із залежністю від заробітку, починаючи від 61 року, за старою схемою – гарантований пенсійний вік 65 років.

вих умовах свідчить про загальну тенденцію до зменшення всіх трьох вище наведених сукупностей. У 2007 р. в порівнянні з 2004 р. чисельність працівників, зайнятих у невідповідних умовах, зменшилась на 6,3%, тих, хто отримує пільги та компенсації – на 2,4%, й тих, хто має право на пільгову пенсію – на 8,5%. Динаміка по окремих категоріях, диференційована за ознакою статі, показує, що темпи скорочення частки жінок у всіх трьох групах значно перевищують аналогічні показники для чоловіків: для працівників, зайнятих у невідповідних умовах – у 3 рази, тих, хто має право на пільгову пенсію – в 2,9 рази й тих, хто отримує пільги та компенсації – в 7,6 рази (табл. 3).

Висновки. Зайнятість та економічна активність жінок працездатного віку в Україні є традиційно нижчими, ніж у відповідної вікової групи чоловіків. Гендерний паритет існує серед найманих працівників та самозайнятих осіб, тоді як серед роботодавців переважають чоловіки, а для категорії зі статусом зайнятості «безкоштовно працюючі члени сім'ї» «точку гендерної рівності» було пройдено у 2005 р. і частка жінок у ній продовжує зменшуватися. Гендерна рівність щодо зайнятості за професійними групами існує лише серед працівників найпростіших професій. Стійка перевага зайнятих чоловіків притаманна професійним групам, що належать до робітничих професій, за-

Таблиця 3

Динаміка чисельності працівників, зайнятих в умовах, що не відповідають санітарно-гігієнічним нормам, отримують пільги і компенсації та мають право на пенсію на пільгових умовах за статтю, 2004-2007 рр., до попереднього року

Показники	2004	2005	2007	2007 до 2004
Працівники, зайняті в умовах, що не відповідають санітарно-гігієнічним нормам, усього	0,996	0,994	0,946	0,937
з них:				
Чоловіки	1,003	1,003	0,953	0,958
Жінки	0,977	0,966	0,925	0,873
Працівники, яким встановлено хоча б один із видів пільг і компенсацій, усього	1,020	1,000	0,956	0,976
з них:				
Чоловіки	1,021	1,006	0,965	0,991
Жінки	1,017	0,984	0,737	0,932
Працівники, які мають право на пенсію на пільгових умовах, усього	0,998	0,974	0,942	0,915
з них:				
Чоловіки	1,003	0,984	0,949	0,938
Жінки	0,977	0,927	0,905	0,820

Джерела: Праця України – 2003. Статистичний збірник. – К.: Державний комітет статистики України, 2004. – С. 330, 336, 340, 347, 351, 356. Праця України – 2004. Статистичний збірник. – К.: Державний комітет статистики України, 2005. – С. 312, 319, 323, 329, 333, 338. Праця України – 2005. Статистичний збірник. – К.: Державний комітет статистики України, 2006. – С. 298, 305, 309, 315, 319, 324. Праця України – 2007. Статистичний збірник. – К.: Державний комітет статистики України, 2008. – С. 335, 340, 346, 350, 354, 357.

Співвідношення чоловіків і жінок, зайнятих в умовах, що не відповідають санітарно-гігієнічним нормам, а також тих, хто отримує пільги та компенсації, впродовж 2003-2007 рр. істотно не змінювалося і становить 3:1. Серед працівників, які мають право на пенсію на пільгових умовах, частка чоловіків є більш високою – від 81,2 до 83,2%. При цьому існує тенденція до зменшення частки жінок серед зайнятих у невідповідних умовах, а також тих, хто отримує пільги і компенсації та має право на пенсію на пільгових умовах (табл. 4).

конодавцям, вищим державним службовцям і керівникам. Поглиблення диспаритету має місце у більшості професійних груп, за винятком професіоналів і працівників, зайнятих у сфері обслуговування та торгівлі. Розподіл державних службовців за статтю відображає існування гендерного диспаритету за всіма категоріями посад як серед керівників, так і серед спеціалістів з переважанням частки жінок на посадах нижчих рівнів та стрімким її зменшенням з переходом до посад вищих рівнів. Розподіл посадових осіб місцевого самоврядування є ще більш нерівномірним, оскільки ча-

Динаміка розподілу працівників, зайнятих в умовах, що не відповідають санітарно-гігієнічним нормам, отримують пільги і компенсації та мають право на пенсію на пільгових умовах за статтю, 2003-2007 рр., %

Показники	2003	2004	2005 ¹	2007
Працівники, зайняті в умовах, що не відповідають санітарно-гігієнічним нормам, усього	100,0	100,0	100,0	100,0
з них:				
Чоловіки	74,8	75,3	75,9	76,5
Жінки	25,2	24,7	24,1	23,5
Працівники, яким встановлено хоча б один із видів пільг і компенсацій, усього	100,0	100,0	100,0	100,0
з них:				
Чоловіки	73,9	73,9	74,4	75,0
Жінки	26,1	26,1	25,6	25,0
Працівники, які мають право на пенсію на пільгових умовах, усього	100,0	100,0	100,0	100,0
з них:				
Чоловіки	81,2	81,6	82,5	83,2
Жінки	18,8	18,4	17,5	16,8

Джерела: Праця України – 2003. Статистичний збірник. – К.: Державний комітет статистики України, 2004. – С. 330, 336, 340, 347, 351, 356. Праця України – 2004. Статистичний збірник. – К.: Державний комітет статистики України, 2005. – С. 312, 319, 323, 329, 333, 338. Праця України – 2005. Статистичний збірник. – К.: Державний комітет статистики України, 2006. – С. 298, 305, 309, 315, 319, 324. Праця України – 2007. Статистичний збірник. – К.: Державний комітет статистики України, 2008. – С. 335, 340, 346, 350, 354, 357.

стка як жінок, так і чоловіків серед посадових осіб певних категорій в окремі роки досягає 100%.

Існує загальна тенденція до досягнення гендерного паритету серед працівників, вивільнених з економічних причин, втім окремі сектори економіки (сфера послуг, галузі бюджетної сфери) відзначаються істотними диспропорціями та/або негативною динамікою. Якщо за показником рівня безробіття населення (за методологією МОП) в Україні має місце паритетний розподіл за ознакою статі, то зареєстрований ринок праці має переважно «жіноче обличчя». Значне зменшення в 2008 р. частки жінок на ньому є наслідком стрімкого падіння обсягів виробництва під впливом світової фінансово-економічної кризи у базових галузях економіки, де зайняті переважно чоловіки – будівництві, хімічній, металургійній промисловості та машинобудуванні. Вивільнення ними працівників у другому півріччі 2008 р. призвело до помітного збільшення частки чоловіків на зареєстрованому ринку праці. Працевлаштування громадян державною службою зайнятості забезпечувало реалізацію рівного доступу до праці для чоловіків і жінок в період 2002-2005 рр., втім зменшення частки працевлаштованих жінок у наступні три роки має наслідком збільшення гендерних диспропорцій.

IV. Висновки. Визначена національними Цілями розвитку тисячоліття до 2015 р. мета щодо забезпечення подвійного скорочення гендерного диспаритету за рівнем заробітної плати сьогодні залишається не реалізованою відтак у порівнянні з чоловіками жінки в Україні мають значно менші заробітки.

Гендерні диспропорції в сфері вищої освіти в Україні виявляються у стійкому збільшенні частки жінок серед студентів вищих навчальних закладів III-IV рівнів акредитації, аспірантів та докторантів. Водночас у сфері підготовки і підвищення кваліфікації ситуація є протилежною: частка жінок, які опанували нові професії та підвищили кваліфікацію, менше відповідних показників для чоловіків в 3,2-3,5 та 1,5-1,7 рази відповідно.

Диференціація пенсійного віку за статтю та нерівність у заробітках може розглядатися як обмеження права жінок на працю, адже призводить до того, що жінки на пенсії живуть довше і мають нижчий рівень доходу ніж чоловіки, та відповідно, більш високий ризик бідності. У зв'язку з цим, відмінною рисою національного профілю зайнятості населення в розрізі вікових груп є більш високий, у порівнянні з європейськими країнами, рівень зайнятості жінок старше працездатного віку. З огляду на те, що демографічний базис нашої краї-

ни, як і більшості країн ЄС, формується під впливом тенденцій, властивих для суспільства із зруженим відтворенням населення: скорочення чисельності населення у працездатному віці та зростання частки старших вікових груп у його структурі, продовження періоду трудового життя, реалізація політики активного старіння населення, використання навичок та досвіду працівників старшого віку, визначені пріоритетними напрямками Європейської стратегії зайнятості (1997), мають знайти практичне втілення й в Україні.

Інтерпретація результатів щодо змін чисельності працівників, які зайняті у невідповідних умовах, отримують пільги та компенсації й мають право на пільгову пенсію на практиці може означати, що умови праці жінок покращуються швидше, аніж умови праці чоловіків і до певної міри вказувати на існування проблеми гендерної нерівності. Водночас більш низька частка жінок у структурі працівників, які мають право на пенсію на пільгових умовах вказує на те, що жінки, зайняті у невідповідних умовах праці, меншою мірою залучені до роботи на посадах, що дають право на пільгову пенсію. Втім, висновок щодо загального поліпшення умов праці, зроблений на підставі позитивної динаміки проаналізованих статистичних показників, може не відповідати реальному стану справ, оскільки встановлення факту відхилення умов праці від нормативних, а також виникнення пов'язаних з цим прав

на отримання пільг і компенсацій та пенсії на пільгових умовах, встановлюється на підставі проведення атестації профспілок України, свідчить про існування численних порушень прав працівників [1].

1. *Марушенко Т.* Пільгове пенсійне забезпечення працівників, зайнятих на роботах із шкідливими та важкими умовами праці: реалії робочих місць, практика проведення якої, за інформацією Федерації сьогодні. – *Електронний ресурс.* – Режим доступу: <http://www.fpsu.org.ua/news/ukraine-world/20090805-002/>

2. *Сорокин П.* Социальная и культурная динамика / Пер. с англ. В. В. Сапова. – СПб.: Изд-во Русского Христианского гуманитарного Института, 2000. – 1054 с.

2. *Сорокин П.* Человек. Цивилизация. Общество / Общ.ред. и сост. предисл. А. Ю. Согомонов / Пер. с англ. – М.: Политиздат, 1992. – 543 с.

3. *Тарасенко В. І.* Інституціональний підхід у структурній соціології // Проблеми розвитку соціологічної теорії. Трансформація соціальних інститутів та інституціональної структури суспільства: наукові доповіді та повідомлення III Всеукраїнської соціологічної конференції. – К.: Ін-т соціології НАН України, 2003. – С. 54–58.

4. *Шкаратан О. І., Ильин В. И.* Социальная стратификация России и восточной Европы: Сравнительный анализ. – М.: ГУ ВШЭ, 2006. – 468 с.

The article is devoted to the analysis of the basic indicators of labour market Ukraine at the context of gender equality. The basic problems and directions of maintenance of gender equality are defined at realisation of the labour rights of workers in sphere of employment, a wages, education and professional training, improvement of professional skill, a provision of pensions and working conditions.

Романюк Д. М.

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНА СТРАТИФІКАЦІЯ: ОСНОВНІ ПІДХОДИ ТА КРИТЕРІЇ ВИЗНАЧЕННЯ

Стаття присвячена аналізу основних концепцій соціально-економічної стратифікації суспільства та проблем нерівності населення. Обґрунтовано критерії формування соціально-економічної структури суспільства.

Ключові слова: соціально-економічна стратифікація, соціальна нерівність, економічна стратифікація, стратифікаційна структура суспільства.

I. Вступ. Проблема соціальної нерівності є однією з тих, які людство називає «вічними». Вивченням природи та причин нерівності у суспільстві займалися ще філософи стародав-

ньої Греції. Але перші найбільш ґрунтовні теорії з цього питання належать К. Марксу та М. Веберу [2, 148].

Ідеї, розвинуті ними, досі широко використовуються у науці, хоча тільки зрідка без певних модифікацій.

II. Постановка завдання. У найбільш узагальненому визначенні під соціальною стратифікацією слід розуміти процес відтворення більш чи менш однорідних сукупностей індивідів (класів, груп), які згідно з теоріями західноєвропейських та американських соціологів, утворюють ієрархічну, таку, що має «верх» і «низ» структуру суспільства [8, 56].